

Synpunkter på Landsbygdskommitténs betänkande (SoU 2017:1)

Sveriges Hembygdsförbund (SHF) lämnar här våra synpunkter på det rubricerade slutbetänkandet. SHF är riksförbund för hembygdsrörelsens drygt 2 000 föreningar och ca 430 000 medlemmar över hela landet. Hembygdsrörelsen är starkt förankrad på landsbygden och tog 1986 initiativ kampanjen Hela Sverige ska leva, vilket lade grunden för dagens folkrörelseorganisation.

Av vårt remissvar framgår SHF:s allmänna och specifika synpunkter som folkrörelse med lokalsamhällets landskap, kulturarv och sociala liv som gemensamt intresse. I övrigt hänvisar vi till det remissvar som lämnas av *Hela Sverige ska leva*.

Kommitténs utgångspunkter

Kommittén har i uppdrag att belysa utvecklingen och framtida möjligheter för olika typer av landsbygder, och den ska lämna förslag till en politik som skapar förutsättningar för tillväxt, företagande, sysselsättning, attraktivitet och boende på landsbygden. Ett jämställdhetsperspektiv ska anläggas i analysarbetet. Den sammanhållna landsbygdspolitiken måste, enligt kommittén, bygga vidare på det rika föreningslivet och den kreativa kraften bland kvinnor och män som bor och bedriver verksamhet i landsbygderna. Kommittén menar därför att staten på olika sätt bör främja civilsamhället och de ideella krafterna, så att dessa kan bidra till tillväxt och utveckling i Sveriges landsbygder.

SHF:s allmänna synpunkter på slutbetänkandet

Landsbygdskommittén föreslår:

Kommittén slår inledningsvis fast att "samhällskontraktet bör vidareutvecklas för att säkerställa att medborgarna och näringslivet i landsbygderna ges samma förutsättningar som i övriga delar av vårt land". 75 förslag lämnas "som sammantaget lägger grunden för ett mer sammanhållet Sverige, där alla, oberoende av var man bor, ges grundläggande förutsättningar att leva ett gott liv". Det övergripande målet för landsbygdernas utveckling i ett trettioårsperspektiv sätts till: En livskraftig landsbygd med likvärdiga möjligheter till företagande, arbete, boende och välfärd.

Kommittén föreslår 11 delmål för landsbygdspolitiken som vardera handlar om näringsliv, digitalisering, infrastruktur, kompetensförsörjning, samhällsplanering, boende, vård-skola-omsorg,

kommersiell service, kulturutövande/-upplevelser, statens närvaro respektive civilsamhällets engagemang.

Vår uppfattning:

SHF verkar i hela landet. Vi anser att målsättningarna och åtgärdsförslagen är bra men efterlyser åtgärder som kan främja utbyte mellan stad och landsbygd. Det finns också andra aktuella offentliga utredningar och propositioner som relaterar till detta betänkande i form av konkreta förslag på arbetssätt och åtgärder, bl.a. när det gäller samhällsplanering och riksintressen, nationellt skogsprogram, kulturarvspolitik och besöksnäring (vilken nämns i betänkandet). Exempelvis återfinns motsvarande förslag om utbildningar och offentliga regionalt centrala organ i underlagsrapporterna för det nationella skogsprogrammet, vilket torde ha direkt koppling till landsbygdsutvecklingspolitiken.

Kulturarvspolitiken ska bidra till att det gemensamma kulturarvet blir en angelägenhet för alla, så att det offentliga samtalet vidgas och fördjupas samt att medskapande och engagemang främjas. Av kulturarvspropositionen (Prop. 2016/17:116) framgår att "kulturarv kan förstås som spår och uttryck från det förflutna som tillskrivs värde och används i samtiden". Regeringen anger att fokus för kulturarvsarbetet måste ligga på "att alla som lever i vårt samhälle ska kunna finna något i kulturarvet som de känner är angeläget".

Landskapets materiella och immateriella kulturarv berättar historien om människans lokala, regionala och globala samhällen genom årtusendena. Att samhällets olika aktörer och medborgarna uppmärksammar, förstår, värdesätter och använder kulturarvet gör kulturarvet mer angeläget samtidigt som det ökar bidraget till den lokala utvecklingen på landsbygden.

Kulturarvstjänster

Vi vill därför föra in begreppet *kulturarvstjänster* för det värde som landskapets kulturarv har och bidrar med för en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar utveckling. Kulturarvstjänsten uppstår när uttrycken från det förflutna uppmärksammas och tillskrivs ekologiska, ekonomiska och sociala värden som kan användas som bidrag till en hållbar utveckling. En kulturarvstjänst kan också utföras av någon genom att ta tillvara kulturarvet och göra det tillgängligt och angeläget för andra.

Kulturarvstjänster kan också mätas, med rätt indikatorer. En indikator på vad kulturarvet står till tjänst med och användande av, är antalet besökare på landets hembygdsgårdar, som under 2016 uppgick till 5 miljoner. Indikatorer på utförande av kulturarvstjänster i form av tillgängliggörande av kulturarvet är antalet hembygdsgårdar (1400) och antalet arrangemang i hembygdsföreningarna (25 000). Kulturarvstjänster ska jämföras med ekosystemtjänster. Bägge tjänsterna omfattar samma miljö i landskapet, som t.ex. biologiskt kulturarv i slätterängar, alléer, åkerholmar och betesmarker. En rad exempel på vad kulturarvet och kulturarvsarbetet bidrar med i landsbygdsutvecklingen och hur detta kan mätas, ges i Riksantikvarieämbetets rapport *Räkna med kulturarvet* från 2017. Ju mer människor uppmärksammar, värderar och använder kulturarvet på landsbygden, desto mer angeläget blir det och värdet av dess ekologiska, sociala och ekonomiska tjänster ökar och bidrar därmed till en ökad tillväxt i landets landsbygder.

En allmän trend i offentligheten är ambitionen att ge civilsamhället mer ansvar för den ekologiskt, ekonomiskt och socialt/kulturellt hållbara utvecklingen, samtidigt som civilsamhället ser möjligheter att stärka sin roll som aktör i den gemensamma strävan att bidra till ett samhälle som är hållbart. De bästa sätten att främja civilsamhället, enligt utgångspunktsavsnittet ovan, är att offentligheten i samråd med civilsamhällets företrädare tydliggör behoven och möjligheterna. Därefter tar parterna gemensamt fram målsättningar, och arbetssätt och styrmedel utformas som möjliggör ett än högre bidrag till den förväntade utvecklingen av landsbygden. SHF efterlyser förslag på förväntade synergieffekter och åtgärder för att nå dessa, mellan de olika målsättningarna och mellan de 72 åtgärderna, med utgångspunkt i civilsamhällets förutsättningar.

Landskapet och dess kulturarv är ett tydligt exempel som visar på uppenbara möjligheter till synergieffekter mellan delmål och åtgärderna för *näringsliv, kompetensförsörjning, samhällsplanering, kulturutövande/-upplevelser* och *civilsamhällets engagemang*. Hembygdsrörelsen driver c:a 1400 hembygdsgrupper och tar genom sitt *engagemang* för lokalsamhället hand om natur- och kulturmiljöer, dvs. erbjuder platsbundna kulturarvstjänster som utgör en viktig och utvecklingsbar resurs för *besöksnäringen* och för *kulturutövande och kulturupplevelser* (där kulturarv och kulturmiljö omfattas av kulturbegreppet). För att bli ännu bättre på att driva föreningar och få högre kunskap om landskapet och landsbygdsutveckling behövs *kompetensutveckling*. Med ökad kompetens kan hembygdsföreningarna också delta i högre grad och med ännu högre kvalitet i *samhällsplaneringen*.

Kommittén föreslår en utveckling av studieförbundens verksamhet i landsbygdsområden; Leadermetoden till rikstäckande; nätverken mellan landsbygdsutvecklare i kommuner och regioner; överenskommelsen med civilsamhällets organisationer (inklusive dess sekretariat vid Jordbruksverket) och Landsbygdsnätverket tillsammans med det europeiska nätverket.

Flera av förslagen till åtgärder är bra, men behöver kompletteras med andra åtgärder för att civilsamhällets och de ideella krafternas bidrag till tillväxt och utveckling i Sveriges landsbygder effektivt ska främjas och växa. Med utgångspunkt från den Europeiska landskapskonventionens perspektiv på landskapet föreslår vi följande kompletteringar:

- inför begreppet kulturarvstjänster för att uppmärksamma och utveckla vad landskapets och landsbygdens kulturarv bidrar med i den hållbara utvecklingen,
- utveckla metoder, styrmedel och samverkan för att se, ta tillvara, utveckla och *använda* landsbygdens kulturarvstjänster i samhällsplanering, besöksnäring, rekreation, lokalt kulturliv, folkbildning och för boende, företagsetablering och integration,
- inför regionala och nationella konsulenter/utvecklingsledare som kan fungera som inkubatorer och optimera och växla upp bl.a. hembygdsrörelsens kulturarvstjänster och samhällets satsningar. Det gäller inte minst EU-finansierade satsningar via länsstyrelserna (t ex landsbygdsprogrammet), där hembygdsrörelsen och annan ideellt driven verksamhet har svårt att på egen hand dra nytta av stöden, vilket får som konsekvens att kulturarvets potential till landsbygdsutveckling inte kommer till nytta.

SHF:s specifika synpunkter

Landsbygdskommittén föreslår om näringsliv och företagande:

- Aktörerna som ska samarbeta genom regionala exportcentra och Visit Sweden får i uppdrag att genomföra riktade insatser för att hjälpa företag i landsbygderna, i synnerhet de glesa och mycket glesa landsbygderna, att öka sina exportandelar.

Vidare anser kommittén att olika aktörer, som myndigheter, besöksföretag och andra serviceföretag, kan bli bättre på att samverka utifrån platsgivna resurser, som exempelvis kulturmiljön, och att det krävs samverkan med andra företag, civilsamhället och offentlig sektor, både inom och mellan branscher och på olika nivåer, för att utveckla attraktiva destinationer. Kommittén ser positivt på branschens utvecklingsinsatser och på den utredning som regeringen tillsatt om en sammanhållen politik för hållbar turism och växande besöksnäring.

Vår uppfattning:

SHF anser att landskapet och den platsbundna kulturmiljön är starkt bidragande med kulturarvstjänster för bl.a. besöksnäringen vilket behöver uppmärksammas i högre grad för att öka bidraget och tillväxten på landsbygden. Vi anser att turismen inom landet också är värd att uppmärksamma och utveckla, även om en ökning av antalet utländska turister också är eftersträvarsvärd.

SHF föreslår (se ovan) att det behövs utveckling av metoder, styrmedel och samverkan för att uppmärksamma, ta tillvara, utveckla och använda landsbygdens kulturarvstjänster. Innovationen ligger i att utveckla kulturmiljön och kulturarvstjänsterna i destinationsutvecklingen lokalt, regionalt, nationellt eller t.o.m. internationellt med flera aktörer i samverkan, där lokala hembygdsföreningar, regionala hembygdsförbund och Sveriges hembygdsförbund kan vara parter i både metodutveckling och destinationsutveckling. SHF ser fram mot en sådan utveckling inom det fortsatta arbetet med landsbygdsutvecklingen, nationella skogsprogrammet och utredningsarbetet för att föreslå en ny politik för besöksnäring och upplevelsebaserad tillväxt.

Landsbygdskommittén föreslår om samhällsplanering och bostadsbyggande:

- Boverket ges i uppdrag att utarbeta en vägledning för hur landsbygdernas värden och utvecklingsmöjligheter ska kunna redovisas inom ramen för den kommunala översiktsplaneringen. En del av uppdraget bör handla om att utveckla metoder för att i ökad utsträckning involvera civilsamhället i samhällsplaneringen.
- Regeringen tar initiativ till att begränsa och precisera riksintressenas areal med syfte att underlätta landsbygdernas utveckling.

Kommittén anser att en kommunal översiktsplanering som omfattar landsbygderna utgör också en viktig grund för att landsbygderna ska kunna utnyttja sina förutsättningar för utveckling och boende, samt att riksintressena påverkar förutsättningarna för boende och företagande i landsbygderna. Därför lägger kommittén ett antal förslag som syftar till att minska vissa

begränsningar som finns för byggande och utveckling i landsbygderna. Förslagen avser bl.a. riksintressen.

Vår uppfattning:

Det är bra att en myndighet får ansvaret för att ta fram en vägledning för värdena i kommunala planeringen. Det är också nödvändigt att den kommunala planeringen tar upp vilka värden landskapet har, var dessa finns och vad de kan bidra med i den hållbara utvecklingen.

SHF inser samtidigt att landsbygdernas värden, särskilt de platsbundna, är desamma och utvecklingsmöjligheterna gäller också målsättningarna och åtgärderna för *näringsliv, digitalisering, kompetensförsörjning, kulturutövande/-upplevelser och civilsamhällets engagemang*. Motsvarande förslag om inventering, sammanställning och användning av vilka ekologiska, sociala och kulturella värden som finns i skogen ges i underlagsrapporterna för nationella skogsprogrammet.

Vi föreslår därför återigen som ovan, att det behövs utveckling av metoder, styrmedel och samverkan för att uppmärksamma, ta tillvara, utveckla och använda landsbygdens kulturarvstjänster, så att dessa tas om hand på en nivå likt de för landsbygdens naturvärden och ekosystemtjänster, i enlighet med den Europeiska Landskapskonventionens begrepp om *helhetssyn* på landskapets värden. Det behövs således ett samlat grepp för detta, där Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket rimligen ges ett stort ansvar för dess genomförande, möjligen i samband med den i Riksintresseutredningen (SOU 2015:99) aviserade översynen av riksintressena, vilken kan ge skalfördelar då relationen till landsbygdutvecklingspolitiken och skogspolitiken är uppenbar.

Diskussionen om riksintressena har pågått länge. I riksintresseutredningen lämnas förslag till lagändring och det nya begreppet områden av väsentligt allmänt intresse föreslås. SHF har i sitt remissvar lämnat synpunkter på den föreslagna utvecklingen av riksintresseinstrumentet m.m. och särskilt framfört vikten av lokalt inflytande för civilsamhället. Det vi vill tillföra i vårt svar här är att riksintressena (eller områdena av väsentligt allmänt intresse) bör fungera som motorer för att tillgängliggöra platsbundna samlingar av höga naturvärden, kulturvärden och sociala värden istället för att ses som hinder för en annan del av utvecklingen. Värdena i riksintressena borde löpande tas om hand för regional och lokal utveckling som en palett för platsbundna möjligheter istället för att riksintressena kommer som en obehaglig överraskning för exploitörer.

Landsbygdskommittén föreslår om kommersiell service, välfärdstjänster och kultur:

- Statens kulturråd ges i uppdrag att redovisa hur myndigheten arbetar för att bidra till att göra kulturen tillgänglig i Sveriges landsbygder.
- Myndigheten för kulturanalys ges i uppdrag att analysera tillgänglighet och deltagande i kulturaktiviteter i Sveriges landsbygder. Kulturanalys ska utifrån sin analys ge förslag på åtgärder för att stärka kulturdeltagandet i landsbygderna. Kulturanalys ska genomföra sitt uppdrag i dialog med aktörer inom kultursektorn.

Kommittén anser att kultur i alla dess former och uttryck spelar en viktig roll för att skapa attraktiva livsmiljöer som kan bidra till landsbygdernas livskraft och utveckling samt att kulturen på olika sätt kan bidra till attraktiva livsmiljöer i våra landsbygder, till exempel genom att ta till vara landsbygdernas kulturmiljöer. Det är därför viktigt att även landsbygdernas befolkning ges likvärdiga möjligheter att ta del av och utöva kultur.

Vår uppfattning:

Vi anser att kommitténs åtgärdsförslag är bra. För att kunna utnyttja landsbygdens kulturarvstjänster behövs den åtgärd som vi redan angett ovan: en utveckling av metoder, styrmedel och samverkan för att uppmärksamma, ta tillvara, utveckla och använda landsbygdens kulturarv – för flera syften. Vi anser att den potential som landsbygdens kulturmiljöer har för ett utvecklat kulturliv och attraktiva livsmiljöer är mycket stor, men både ouppmärksam och strategiskt outnyttjad.

Det är samtidigt viktigt att staten inser behovet av ett förstärkt anslag till kultursamverkansmodellen som utgör den ekonomiska grunden för en statlig kulturpolitik som omfattar hela landet. Vi kan konstatera att stödet, både från den regionala nivån och staten, är ojämnt fördelat och på många håll otillräckligt för att institutioner som museer och arkiv ska uppfylla både uppdraget att svara för bevarandeinsatser och samtidigt stödja det idéburna föreningslivets arbete med kulturarvet. Vi vill som ovan, peka på möjligheterna med regionala och nationella konsulenter/utvecklingsledare som inkubatorer för att växla samhällets satsningar genom samverkan med det ideella föreningslivet.

Landsbygdskommitténs förslag om civilsamhällets i landsbygdsutvecklingen:

- För att stödja studieförbundens verksamhet i landsbygdsområden förstärker regeringen under en längre tidsperiod bidraget till Folkbildningsrådet.
- Regeringen uppdrar till Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor att utreda på vilket sätt de statliga bidragen till folkbildningen i ökad omfattning kan styras till landsbygdsområden för ovan angivna syften.
- Regeringen uppdrar till Jordbruksverket att stödja samordning och utveckling av nätverk mellan landsbygdsutvecklare anställda i kommuner och regioner. Det gäller i synnerhet hur offentlig sektor samverkar med civilsamhällets organisationer i frågor som rör lokal landsbygdsutveckling.
- Lokalt ledd utveckling med leadermetoden tillämpas rikstäckande.
- Regeringen utvidgar sin överenskommelse med civilsamhällets organisationer. Överenskommelsen ska gälla utveckling av kunskaper och arbetsätt för landsbygdsutveckling (Landsbygdsnätverket). Jordbruksverket får ansvar för att driva överenskommelsens sekretariat.

I landsbygderna är det särskilt viktigt att verksamheter kan drivas i småskaliga lösningar som ger samordningsvinster. Det är därför betydelsefullt att offentlig, privat och ideell sektor samarbetar. Civilsamhället kan genom sina organisationer också bidra till bättre beslutsunderlag i offentlig sektor. Enligt kommittén behöver därför arenorna för dialog och samarbete stärkas.

Staten kan bidra till att stärka flera arenor på olika nivåer. Därför föreslår kommittén bland annat att leadermetoden görs rikstäckande och att statens överenskommelse med civilsamhället på nationell nivå breddas genom att också fokusera på utveckling av arbetsmetoder för landsbygdsutveckling.

Vår uppfattning:

Vi anser att kommitténs åtgärdsförslag är bra. Föreningslivets betydelse för landsbygden kan inte värderas högt nog och studieförbunden har en etablerad roll av betydelse för folkbildning och lokalt kulturliv. Inte minst behövs det folkbildande insatser inom landsbygdsutveckling.

Vi anser att förslaget att Jordbruksverket ska stödja samordning och utveckling av nätverk behöver kompletteras genom en formalisering av civilsamhällets betydelse. Vår erfarenhet är att föreningslivet potential kan frigöras bättre om man sätter in resurser för att överbrygga klyftan mellan det offentliga och civilsamhället, mellan ideellt verksamma medlemmar och tjänstemän inom offentlig förvaltning. Vi har tidigare föreslagit kulturarvskonsulenter/utvecklingsledare som åtgärd för att växla upp det samhälleliga stödet. Samma resonemang kan tillämpas här mer generellt. Genom att erbjuda hembygdsrörelsen och andra civilsamhällesaktörer ett professionellt stöd genom lokala och regionala lotsar blir det möjligt att komma förbi de hinder som komplexiteten i olika stödåtgärder utgör och därmed ökar möjligheterna för lokal utveckling. Inte minst gäller detta utveckling av kulturarvstjänster.

Beträffande förslaget om rikstäckande leadermetod och en nationell överenskommelse med civilsamhället, anser vi styrningen av leader (eller lokalt ledd utveckling) behöver utformas utifrån civilsamhällets funktion, behov och arbetssätt. Här är det nödvändigt att redan nu påverka utformningen av nästa landsbygdsprogram.

För Sveriges Hembygdsförbund,

Birger Svanström
Förbundsordförande

Jan Nordwall
Generalsekreterare